

Filumenisten Roland skapar översikt av lantna

Tändsticksetiketter betraktas inte som fint men har mer innehåll än man kan tro

Tändsticksetiketter – kan det vara något?

Jodå. Om man som Roland Teir i Närpes utforskar lokalhistorien bakom etiketterna.

– Jag är en samlare, erkänner bokföreläsaren Roland Teir i Klaresund, Närpes.

I pojkåren samlade han på bilder av bilar som fanns i Pauligs kaffepaket. Han har en ganska komplett samling. Han samlade också på tändsticksetiketter, men det var ett samlande utan struktur.

Hans far arbetade på Närpes såg och kvarn, och för pojkarna var det ett bra tillfälle att få tag på etiketter, då arbetare slängde bort tomma tändsticksaskar på sågbacken.

Efter en paus på fyrtio år återknöt Roland till det här med tändsticksetiketter, men nu med en genomarbetad idé – etiketter från ett visst geografiskt område, svenska Österbotten; svenska eller tvåspråkiga.

Huvudvikten ligger dessutom på en numera utdöd affärsform; den gamla lanthandeln.

– Det är historien bakom märkena som intresserar, förklarar han.

Tändsticksetiketter är inte skrymmande, men de kan förknippas med en hel del bakgrundsinformation.

Lanthandel i släkten

Lanthandel är ett näringsfång som han har i egen släkt. Anfadern Gabriel Håkans (1854–1927) öppnade som ung man 1878 i Yttermark en lanthandel. Den fanns först ett stycke öster om ån på Anders Pellas hemman och flyttade sedan in till centrum vid landsvägen väster om ån. Affären såldes 1923.

Gabriels varuansaffningsbok för oss till en tid som skiljer sig från dagens, eftersom han köpte in varor i lispund (ca 8,5 kg) och skålpund (ca 0,425 kg), i kagge och i bunt. En matta ärter, lampglas, krita, zinkvit, pjäxläder, hängslan, kängsnören, Österby stål samt lås blandas med tyger, tråd, ull, torr fisk, knallar, snallar, tapeter, spännpapper, makulatur, maskinpapper, en halv kagge snus, rulltobak, Ryska Blad, mahorka, cigarrer, 100 tyska cikoriastrutar, 2 toppar socker etc.

Gabriel var också storbonde och hade lanthandeln på sidan om jordbruksarbetet.

Rariteter från förr. Roland Teir har mycket smått och gott i sina samlingar – här flaskor med patentkork och etiketter från Erkas bryggeri i Näsby och J.V. Walsbergs läskedrycksfabrik i Pörtom. Tändsticksaskarna är från Oskar Hagas lanthandel samt Otto Strandbergs affär i Näsby.

Tyvärr har inte Roland lyckats få tag på någon tändsticksetikett från just den här lanthandeln. Litet osäkert är huruvida den bestod sig med egen reklam på tändsticksaskarna.

Tändstickor användes ofta

Från början var det tändsticksfabriken som gjorde reklam för sig och sin vara på etiketten. Men tändstickor användes förr mycket ofta i hushållen, då det var vedeldning och eldstad i nästan alla rum. Det gjorde att tändsticksaskar ofta låg i någons hand.

Handelsmännen märkte att de kunde göra sig ständigt påmind i hemmen genom att ha reklam på tändsticksaskarna – den tidigaste affärsreklamen i denna form Roland har i sin samling är från 1920-talet, till exempel från Oskar Hagas lanthandel i Näsby. Han har också varianter av Augusta Mangs och Otto Strandberg och hela nio olika etiketter från Uno Sjöblads affär (1935–1955) i Gottbøle.

På 1960-talet började lanthandlarna saknas i form av etiketter, men de

fick uppföljare av andra företag och till och med av banker.

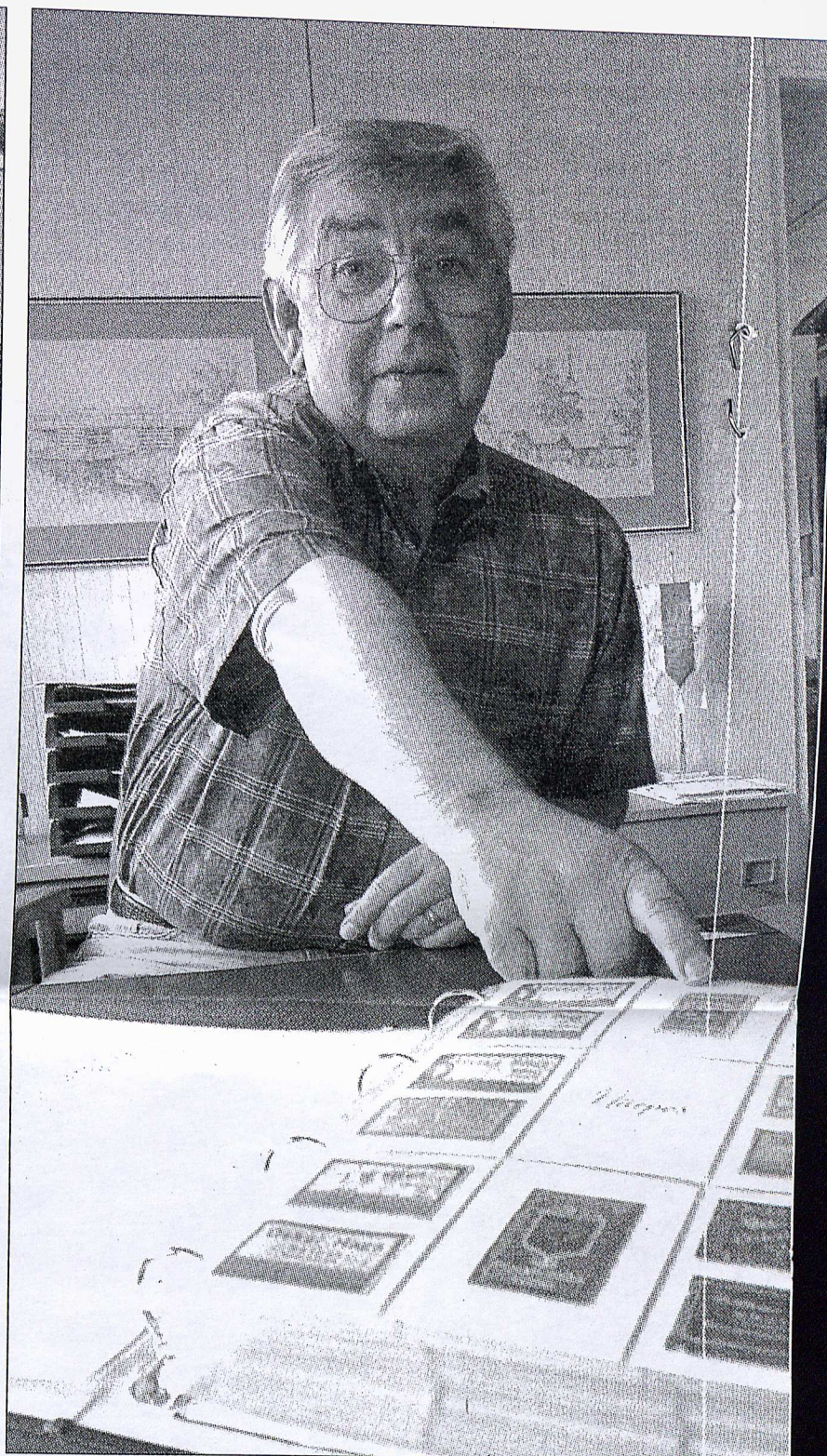
I samlingen ingår nu omkring 1 000 etiketter. Men det finns inget som säger när samlingen är komplett. Det kan knappast någon veta numera.

Dokumenterar historia

Samlandet är en hobby och inget som görs i förtjänstsyfte även om den här samlingen blir värdefull, småningom. Den är tänkt som en dokumentation med tanke på efterkommande släktled, antingen att finnas på museum eller i släktens ägo.

Roland har också genom åren besökt auktioner, och nyligen kunde han inte låta bli att komplettera sin samling av flaskor med etikett från traktens läskedrycksfabriker. Han rådde komma över en likörflaska från lärare Erik Anders Erkas bryggeri och läskedrycksfabrik vid Näsby folkskola (bakom tidningen Syd-Österbottens fastighet i dag). Det var en nyhet att Erkas också hade gjort korsbärslikör och inte bara lemonad och öl.

Bjarne Smeds

Förmållig samling. En filumenist (tändsticksetikettsamlare) betraktas väl inte som Roland Teir men visar samtidigt att det bakom enkla etiketter gömmer sig en hel del

Blundarstickorna brann minsann

– tändsticksfabrik på Granfors förstördes genom eldsvåda

År 1886 erhöi Oskar Mauritz Rundman från Björneborg tillstånd att inrätta en tändsticksfabrik på Granfors. Den kom även igång, men avstannade efter några månaders arbete. Stickorna voro icke av god kvalitet, varför de kallades "blundarstickor". En eldsvåda gjorde slut på fabriken.

Så här skrev Kristian Vilhelm Åkerblom i *Övermarks historia* i mitten av 1940-talet.

Sedan dess har tändsticksfabriken i Övermark hunnit bli grundligt bortglömd. Att fabriken hette Nerpes

Tändsticksfabrik kommer sig av att Övermark på den här tiden var en del av Närpes kommun. Det var först 1891 som Övermark blev självständig kommun – för att från början av 1973 på nytt uppgå i Närpes.

Var fanns fabriken?

Carolyn Jessen lade nyligen märke till att det bland 3 000 tändsticksaskar på Nordiska Museet i Stockholm finns en med texten "Nerpes Tändsticksfabrik Svaflade säkerhets-tändstickor utan fosfor Nerpes Tända endast mot lådans plån".

Via hennes mor Iris, f. Ellfolk, gick budet till Lisen och Rurik Sigg i Pjellax, som frågade ett halvt dussin personer om de känner till att det skulle ha funnits någon tändsticksfabrik i Närpes. Fabriken förblev obekant.

Men Roland Teir i Klaresund kunde ge besked.

I boken *Suomalainen Tulitikku ja*

sen valmistajat 1840–1985 av Matti Tamminen ingår ett avsnitt om Nerpes Tändsticksfabrik.

Där berättades att verksamheten

endast 500 lådor med tillsammans 500 000 askar tändstickor. Värdet steg till 7 200 mark. Löneskostnader-na steg till 2 000 mark.

startade 1887. Fabriken hade 21 anställda, av vilka 5 var under femton år gamla. Arbetet pågick endast några månader, och produktionen blev

Verksamheten upphörde abrupt med en eldsvåda som 1887 förstörde inrättningen. Fabriken blev inte uppbyggd på nytt. Slutresultatet av det

hela blev alltså en halv miljon tändsticksaskar, av vilka åtminstone en finns i Stockholm.

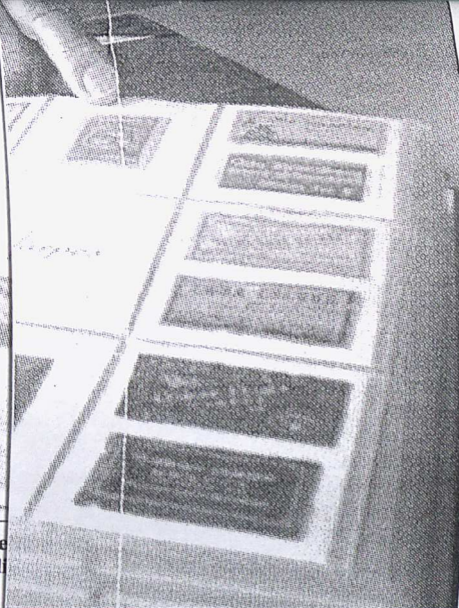
Liten, grann stad...

Granfors var en bruksmiljö med under olika tider kommerserådet Frans Wilhelm von Frenckells mönsterjordbruk (lantbruksutställning hölls 1866), mejeriskola, pappersbruk, fajansfabrik, tändsticksfabrik. Det var ett industricenter som Maria Berg – Pali-Maj – i en dikt kallade "Granfors lilla granna stad".

Gul fosfor giftig

Motivet på etiketten från tändsticksfabriken på Granfors, norr om Övermarks centrum, påminner om en mycket efterapad gul etikett från Jönköpings Tändsticksfabrik – etiketten har efterbildats i ca 450 kända versioner.

Viktig
"utan f
De tic
antändl
på den
yta son
tända o
Den ;
tig. I st
betare
kunde
även k
nade o
långt g
en till
des för
Finland
Den i
ma sätt
tig, var
med si
att rista
gjordes

traktas väl inte som riktigt rumsren, säger
 ömmer sig en hel del lokalhistoria.

on tänd-
 stone en

Viktig är etikettens information
 "utan fosfor".

De tidiga fosforstickorna var så lätt
 antändliga att man kunde stryka eld
 på dem mot nästan vilken skrovlig
 yta som helst. De kunde lätt självan-
 tända och orsaka eldsvådor.

Den gula fosfor var mycket gif-
 tig. I stora doser var den dödlig. Ar-
 betare som doppade stickor i fosfor
 kunde drabbas av fosfornekros,
 även kallad käkbrand. Tänder loss-
 nade och käkbenet förstördes. I
 långt gångna fall ledde förgiftning-
 en till döden för den som exponera-
 des för den giftiga fosfor, som i
 Finland förbjöds 1872.

Den röda fosfor var inte på sam-
 ma sätt antändlig och dessutom ogif-
 tig, varför det var ett stort framsteg
 med säkerhetständstickor och plån
 att rista stickorna emot, då eld upp-
 gjordes. -BS

ilume
 mtid

samm
 Vä
 ostna

med un-
 et Frans
 nönster-
 ng hölls
 ersbruk,
 ik. Det
 i Maria
 kallade

abidsticks-
 örstäm Över-
 nte t om en
 t av ett från
 k - eti-
 10 kända

ig
 fe
 ic
 ll
 m
 n
 o
 ;
 st
 ;
 k
 o
 g
 l
 ö
 n
 i
 tt
 ar
 si
 sta
 es